

КНИГАТА ЗА

ИСТОРИЯТА

КНИГОМАНИЯ

СЪДЪРЖАНИЕ

10 ВЪВЕДЕНИЕ

ПРОИЗХОД НА ЧОВЕЧЕСТВОТО

преди 200 000 години –
3500 г. пр.н.е.

- 20 Не по-малко важно от плаването на Колумб до Америка или от мисията на „Аполо -11“
Първите хора пристигат в Австралия
- 22 Всичко беше толкова красиво, толкова свежо
Пещерните рисунки в Алтамира
- 28 Основите на днешна Европа се наливат в края на ледниковата епоха
Голямото застудяване
- 30 Великата цивилизация, развила се на Анатолийското плато
Селището Чаталхююк

ДРЕВНИТЕ ЦИВИЛИЗАЦИИ

6000 г. пр.н.е. – 500 г. сл.н.е.

- 36 Налагане на справедливо управление в страната
Законите на Хамурапи
- 38 Всички страни се проснаха в краката му за вечни времена
Храмове в Абу Симбел

- 40 Всяко привързване носи страдание
Сидхарта Гаутама проповядва будизма
- 42 Следи от пиктографско писмо в гръцките земи
Дворецът в Кносос
- 44 В мирно време синовете погребват бащите си, а по време на война бащите погребват своите синове
Гръко-персийските войни
- 46 Управление на мнозинството, а не на малцинството
Атинската демокрация
- 52 Няма нищо невъзможно за този, който е готов да опита
Завоеванията на Александър Велики
- 54 Ако Цин успее да се наложи, тогава целият свят ще стане негов пленник
Първият император обединява Китай
- 58 Такава е съдбата на всички тирани
Убийството на Юлий Цезар
- 66 Побеждавай с този знак
Битката при Милвийския мост

- 68 Градът, който завладя света, сам стана плячка
Падането на Рим
- 70 Други събития от периода

СРЕДНОВЕКОВНИЯТ СВЯТ

500–1492 г.

- 76 За териториално разширение и прослава на империята
Велизарий отвоюва Рим от варварите
- 78 Истината дойде и пропъди лъжата
Мохамед получава божествено откровение
- 82 Водач, под чиято егида християнството ще пребъдва в мир
Коронацията на Карл Велики
- 84 Владетелят е богат, но държавата е опустошена
Въстанието на Ан Лушан
- 86 Полет на духа и пробуждане на въображението
Основаването на Багдад
- 94 Британия викога не бе преживявала подобен ужас
Викингското нападение над Линдисфарн
- 96 Римската църква е непогрешима
Споровете за инвеститурата
- 98 Човекът, предопределен да стане господар на своята страна
Йоритомо Минамото става шогун

- 100 **Всички хора в кралството ни ще разполагат завинаги с тези свободи, права и отстъпки**
Подписването на Великата харта
- 102 **Най-могъщият човек на света, що се отнася до войски, земя и богатство**
Кубилай хан завладява Китай по времето на династия Сун
- 104 **Не разказах и половината от това, което видях, защото никога нямаше да ми повярва**
Марко Поло пристига в Шанду
- 106 **Тези, които досега са били наемници за по няколко гроша, ще получат награди за вечни времена**
Падането на Йерусалим
- 108 **Дело на великани**
Строителството на Ангкор Ват
- 110 **Не остана придворен емир или началник на владетелска служба, който да не получи от него подарък от злато**
Поклонническото пътуване на Манса Муса до Мека
- 112 **Да дадем на Слънцето да пие от кръвта на нашите врагове**
Основаването на Теночтитлан

- 118 **Едва един на десет души от всички прослойки остана жив**
Разпространение на Черната смърт в Европа
- 120 **Винаги съм се трудил да предавам волята на Небето**
Хуну основава династия Мин
- 128 **Долу враговете на моя християнски народ**
Падането на Гранада
- 130 **Изобретих нови 28 букви**
Крал Седжонг въвежда нова писменост
- 132 **Други събития от периода**

РАННОТО НОВО ВРЕМЕ

1420–1795

- 138 **Падне ли моят град, и аз ще си замина с него**
Падането на Константинопол
- 142 **Следвайки слънцето, напускаме Стария свят**
Христофор Колумб открива Америка
- 148 **Тази линия ще се смята за граница за вечни времена**
Договорът от Тордесиляс
- 152 **Древните никога не са строили толкова високи сгради**
Начало на Италианския ренесанс
- 156 **Войната е станала много различна**
Битката при Кастийон
- 158 **Толкова различни от нашите, колкото денят от нощта**
Колумбовият обмен
- 160 **Съзнанието ми е в плен на словото Божие**
95-те тезиса на Мартин Лутер
- 164 **Той започва война срещу Бохемия, която покорява и насила присъединява към своята религия**
Пражката дефенестрация
- 170 **Царското достойнство е като юзда за непокорните по дух**
Завоеванията на Акбар Велики
- 172 **Те хранеха големи надежди, съчетани с вътрешна убеденост**
Плаването на „Мейфлауър“
- 174 **Ще отрежем главата му заедно с короната върху нея**
Екзекуцията на Чарлс I
- 176 **Съществуването на плантацията изцяло зависи от доставката на чернокожи роби**
Създаването на Кралската африканска компания
- 180 **Тук навсякъде се говори само за акции**
Откриването на Амстердамската фондова борса
- 184 **Не бързай след победата да сваляш шлема си**
Битката при Секигахара
- 186 **Настройвай варварите едни срещу други**
Въстанието на тримата васали
- 188 **В този трактат се занимавам с щателното изследване на математиката с оглед нейното отношение към природните явления**
Нютон публикува своите „Начала“
- 189 **Докъдето човек може да стигне**
Пътешествията на капитан Кук
- 190 **Държавата, това съм аз**
Начало на едноличното управление на Луи XIV

- 191** Не забравяйте, че разполагате с чудесни оръжия, които са най-убедителните аргументи на кралете
Битката за Квебек
- 192** Сбирка от цялото човешко познание, пръснато из земното кълбо
Дидро публикува своята „Енциклопедия“
- 196** Построих Санкт Петербург да служи за прозорец, през който да прониква светлината на Европа
Основаването на Санкт Петербург
- 198** Други събития от периода

СВЕТЪТ СЕ ПРОМЕНЯ

1776–1914

- 204** Ние смятаме тези истини за видни от само себе си, че всички хора са създадени равни
Подписване на Декларацията за независимост на САЩ
- 208** Сир, това е революция
Завземането на Бастилията
- 214** Трябва от всички европейски народи да направя един народ, а от Париж – столица на света
Битката при Ватерло
- 216** Да положим безстрашно крайгълния камък на американската свобода. Нерешителността в случая е равна на самоубийство
Боливар създава Велика Колумбия

- 220** Да живееш без да произведеш е престъпление
Локомотивът „Рокет“ на Стивънсън влиза в експлоатация
- 226** Можете да обърнете глава настрана, но никога повече не можете да кажете, че не сте знаели
Британският закон за забрана на търговията с роби
- 228** Обществото беше разделено на две
Революциите от 1848 г.
- 230** Това начинание ще донесе огромни печалби
Строителството на Суецкия канал
- 236** Безкрайното разнообразие от красиви и причудливи форми е било, е и ще бъде резултат от еволюцията
Дарвин публикува „Произход на видовете“
- 238** Да се въоръжим и да се борим за свободата на нашите братя
Походът на Хилядата на Гарибалди
- 242** Кога най-после ще дойде краят на тези тъжни сцени на смърт и скръб?
Обсадата на Лакнау
- 243** По-добре да отменим крепостничеството от горе, отколкото да чакаме то да се отмени само от долу
Русия освобождава крепостните си селяни
- 244** Управлението на народа, от народа, за народа не ще изчезне от лицето на земята
Гетисбъргското обръщение
- 248** Нашата съдба е да се разпрострем по целия континент
Калифорнийската златна треска
- 250** Америка е тигел Божий, най-голямата леярна за сплавяване на народи
Откриване на пункта за приемане на имигранти на о. Елис
- 252** Богата държава и силна армия
Периодът на преустройство Мейджи
- 254** В ръката си държа цялата вселена и властта да нападам и убивам
Втората опиумна война
- 256** Усещам, че ревнувам Айфеловата кула – тя стана по-известна от мен
Откриване на Айфеловата кула
- 258** Ако можех, бих анексирал и други планети
Берлинската конференция
- 260** Моят народ ще опознае принципите на демокрацията, императивите на истината и откритията на науката
Младотурската революция
- 262** Дела, не думи
Смъртта на Емили Дейвисън
- 264** Други събития от периода

СЪВРЕМЕННИЯТ СВЯТ

от 1914 г. до наши дни

- 270** Често ни се искаше вече да сме мъртви
Битката при Пашендейл
- 276** Историята няма да ни прости, ако сега не вземем властта в свои ръце
Октомврийската революция
- 280** Това не е мирен договор, а примирие за срок от 20 години
Версайският договор
- 281** Смъртта е решение на всички проблеми: няма човек – няма проблем
Сталин завзема властта
- 282** Всяко недоверие в икономическото бъдеще на САЩ е глупост
Финансовият крах на Уолстрийт
- 284** Истината е, че хората се умориха от демокрация
Подпалването на Райхстага
- 286** Когато се води война, не са важни средствата, а победата
Нацистите завладяват Полша
- 294** Окончателното решение на еврейския въпрос
Конференцията във Ванзее
- 296** Когато не летяхме, лягахме да поспим
Берлинският въздушен мост
- 298** В полунощ, когато светът спи, Индия ще се разбуди за свободен живот
Независимост и разделяне на Индия
- 302** Името на нашата държава ще бъде Израел
Създаването на Израел
- 304** Дългият поход е манифест, пропаганда и разсадник на нашите идеи
Дългият поход
- 306** Гана, вашата любима страна, е свободна завинаги
Нкрума извоюва независимостта на Гана
- 308** Гледаме се очи в очи и другият май премигна
Кубинската ракетна криза
- 310** Хората по света сочат в небето към спътника
Извеждането в орбита на „Спутник“
- 311** Имам една мечта
Походът към Вашингтон
- 312** Нямам намерение да загубя Виетнам
Инцидентът в Тонкинския залив
- 314** Пътят на революцията не е послан с рози
Операцията в Залива на прасетата
- 316** Да съборим стария свят и да построим нов
Културната революция
- 318** Ще го защитаваме със силата и с кръвта си и на агресията ще отговорим с агресия, а на злото – със зло
Суецката криза
- 322** Желязната завеса се вдига
Падането на Берлинската стена
- 324** Цялата власт – на народа
Протестите от 1968 г.
- 325** Никога, никога и никога отново
Освобожданието на Нелсън Мандела
- 326** Да се създаде непоносима ситуация на тотална несигурност, без надежда за оцеляване или изход от нея
Обсадата на Сараево
- 327** Днес бяха нападнати наши съграждани, нашият начин на живот, самата наша свобода
Нападенията от 11 септември
- 328** Отношението ви към света се определя от това, което търсите в интернет
Качването на първата уебстраница в интернет
- 330** Кризата, която започна на американския ипотечен пазар, едва не доведе до срив световната финансова система
Световната финансова криза
- 334** Този ден е посветен на нашето общо семейство – човечеството
Населението на планетата надвишава 7 милиарда души
- 340** Други събития от периода
- 342** РЕЧНИК
- 344** ПОКАЗАЛЕЦ
- 351** ЦИТАТИ
- 352** БЛАГОДАРНОСТИ

Крайна цел на историята е човечеството да опознае себе си. Британският историк от XX век Робин Дж. Колингуд пише: „Значението на историята е, че ни учи как постъпват хората, тоест каква е тяхната същност.“ Без тези познания ние не можем да осмислим и собствения си живот.

Самата история също има своя история. От незапомнени времена всички народи – и разполагащите с писменост, и безписмените – разказват легенди за своя произход и за миналото си. Тези митологични разкази обикновено са населени с богове и герои. Първите писмовни цивилизации съхраняват спомените за делата на своите владетели, като ги записват върху глинени плочки или по стените на дворците и храмовете. Но в нача-

лото тези древни общества не се опитват да проникнат в истината за миналото – те не правят разлика между това, което в действителност се е случило, и разказаното в различните митове и легенди.

Древното историческо повествование

Първи древногръцките историци Херодот и Тукидид през V век пр.н.е. си задават въпроси за миналото и се опитват да им отговорят, като събират и тълкуват сведения за това, което ги интересува. Думата *история*, използвана за пръв път от Херодот, на гръцки език означава именно изследване. В съчинението на Херодот все още присъстват множество митове, но вече Тукидид в своя труд върху Пелопонеската война отговаря на повечето критерии за модерно историческо изследване. Той гради своето повествование върху разговорите си с множество очевидци на събитията и обяснява случилото се преди всичко с човешките действия, а не с божествената намеса.

Тукидид създава една от най-трайните форми на историческо изследване: подробен разказ за войни и политически конфликти, дипломатически усилия и вземане на важни решения. Последвалят възход и хегемонията на Рим в средиземноморския свят обуславя появата на нов тип обобщаващ исторически разказ: „Как сме постигнали това, което сме в момента“. Елинският историк Полибий (200–118 г.

пр.н.е.) и римският му колега Ливий (59 г. пр.н.е. – 17 г. сл.н.е.) се опитват да нарисуват „голямата картина“ на възхода на Рим – общо представяне, осмислящо събития, случили се в продължителен период от време. Макар и ограничено само до римския свят, това начало се свързва с раждането на „универсалната“ (или световната) история, опитваща се да опише развитието от зараждането на държавата до своето време и да го представи като систематичен процес, което придава на миналото определена цел и насока.

По същото време китайският историк Сима Цян (ок. 145–86 г. пр.н.е.) тълкува хилядолетната история на Китай – от легендарния Жълт император (ок. 2697 г. пр.н.е.) до династия Хан при император У (ок. 109 г. пр.н.е.) – по сходен начин.

Морални наставления

Освен че се опитват да обяснят събитията, свързвайки ги в общ разказ, историците на древността създават традицията в историята да се съдържат морални наставления и оценки. Съчиненията на Ливий или на Тацит (56–117 г. сл.н.е.) например имат за цел също така да изследват и обяснят поведението на герои и злодеи, представяйки добродетелите и слабостите на императори и военачалници и давайки по този начин примери на това, на което да подражаваме или от което да се въздържа. Тази тенденция се запазва като една от функциите

Който забравя миналото е осъден да го преживее отново.

Джордж Сантаяна
„Животът на смисъла“ (1905)

на историческото повествование. Френският хронист Жан Фроасар (1337–1405) обяснява, че е описал благородните постъпки на рицарите, сражаващи се в Стогодишната война, „за да бъдат насърчени смелите мъже да следват техния пример“. Днес историческите изследвания за Линкълн, Чърчил, Ганди или Мартин Лутър Кинг имат абсолютно същото предназначение.

„Тъмните векове“

Разпространението на християнството в късната Римска империя променя из основи концепцията за историята в Европа. Християните гледат на историческите събития като на проявление на Божията промисъл или като израз на Божията воля. Съмнения и изследване на това, което се е случило в действителност, не се допускат. Описанията на чудеса и мъченичества се приемат безусловно. Ислямският свят в това отношение, както и по много други показатели, стои доста по-високо от християнството през Средните векове. Арабският историк Ибн Халдун (1332–1406) например воюва срещу слепото доверие в забавните измишльотини за събития, които не могат да бъдат проверени и потвърдени.

Нито християнските историци обаче, нито мюсюлманските могат да се сравняват с постиженията на китайската история, публикувана през 1085 г., по време на династията Сун, в която в 294 тома са описани 1400 години от историята на Китай.

Ренесансовият хуманизъм

Независимо от постиженията и традициите на историописа на другите цивилизации, модерната историография възниква в Западна Европа. Ренесансът, който започва в Италия през XV век, а след това до края на XVI век се разпространява почти из цяла Европа, акцентира върху преоткриване на миналото. Ренесансовите мислителни намирам плодотворна почва за вдъхновение в класическата древност, при това в толкова различни направления като архитектура, философия, политика и военна тактика. Учените хуманисти от ренесансовата епоха обявяват историята за един от най-важните предмети в новата образователна доктрина, а търговецът на антични предмети се превръща в често срещана фигура във висшето общество, което с жар се рови из руините на античността и колекцио-

нира древни монети и надписи. В същото време разпространението на книгопечатането прави античната история достъпна до много по-широка публика от когато и да било преди.

Просвещението

През XVIII век методологията на историята – която предвижда критично сравняване на сведенията от различни исторически източници – се намира вече на достатъчно високо ниво. Европейските мислителни се обединяват около схващането за подялба на миналото между три епохи: античност, Средновековие и Ново време. Тази периодизация има оценъчен характер: в средновековния период водеща е ролята на църквата, така че се разглежда като време на ирационалност и варварство, което отделя възвеличаващите антични цивилизации от новия рационален свят, изграждан в Европа. Философите на Просвещението пишат истории, в които се подиграват на суеверията на миналото.

Романтическият дух

В пълен контраст с просветителите, романтизмът, който залива Европа от края на XVIII век, открива неподправени ценности в различията, отделящи миналото от настоящето.

Романтиците черпят вдъхновение от Средновековието и вместо да гледат на него като подготвителен период за Новото време, както е било обичайно през Ренесанса, романтическите историци се опитват с помощта на своето

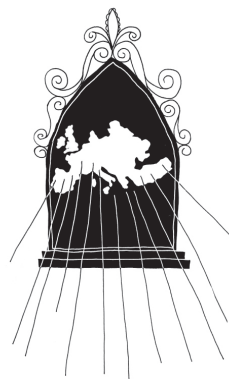

Да живееш с хора от една отминала епоха е като да пътуваш в непознати земи.

Рене Декарт

„Разсъждение за метода“ (1637)

въображение да вникнат в духа на предишните столетия. Това до голяма степен е свързано с национализма. Германският романтически мислител Йохан Готфрид Хердер (1744–1803) се заравя в далечното минало, където търси корените на националната идентичност и на автентичния „германски дух“. С триумфалното настъпление на национализма през XIX век в цяла Европа голяма част от историята се превръща в почитане на националните качества и националните герои, което често се превръща в митотворчество. Всяка държава се стреми да се сдобие със свещена героична история – както се е сдобила с национално знаме и химн.

„Големият наратив“

През XIX век историята става все по-важна част от обществения живот и придобива качеството на национална съдба. По най-арогантен начин европейската цивилизация обявява, че тя е целта, към която всички останали се стремят в историческото си развитие. Ето защо тя създава исторически наративи, които обясняват миналото именно в тази светлина. Германският философ Георг Фридрих Хегел (1770–1831) формулира общата схема на историята, според която тя представлява логично развитие, чиято кулминация и крайна точка е Прусия.

Друг германски философ и социален революционер, Карл Маркс (1818–1883), приспособява схемата на Хегел към своята собствена теория (наречена

исторически материализъм), според която икономическият напредък води до конфликт между обществените класи. Един ден той неизбежно ще се разреши с победата на работническата класа (пролетариата) и събарянето на буржоазията от власт, а капитализмът щял да се саморазруши под ударите на вътрешните си противоречия. Така марксизмът създава най-влиятелния и траен „голям исторически наратив“.

Подобно на другите клонове на познанието, през XIX век и историята навлиза в период на професионализация и се превръща в академична дисциплина. Академичните историци претендират за статут на учени, чиято първостепенна цел е трупането на научни „факти“. Между „сериозната“ история – често претрупана от икономическа статистика – и колоритните литературни съчинения на любителите

историци, като Жул Мишле (1798–1874) и Томас Маколи (1800–1859), започва да се образува все по-широка пропаст.

Поява на социалната история

През XX век обектът на историческото изследване – който до този момент се изчерпва с царете, цариците, министър-председателите, президентите и генералите – започва да се разширява и обхваща и обикновените хора, чиято роля в историята става по-забележима благодарение на задълбочените изследвания на учените. Стария тип история някои историци (първоначално тези във Франция) започват да наричат „събитийна“ и предпочитат да се занимават не с „историческите събития“, а със социалните структури и характеристиките на всекидневния живот, вярванията и начина на мислене (*менталността*) на обикновените хора през различните исторически периоди.

Европоцентричният подход

Докъм втората половина на XX век повечето обобщаващи исторически трудове представляват разказ за триумфа на западната цивилизация. Този подход личи както в марксистките интерпретации на историята, така и в онези, които отдават дължимото на технологичния напредък, предприемачеството и либералната демокрация.

Вторият вид съчинения не изобилстват задължително с оптимизъм – и в тях се появяват множество пророци на упадък и катастрофите. Но те приемат, че по същество историята е била

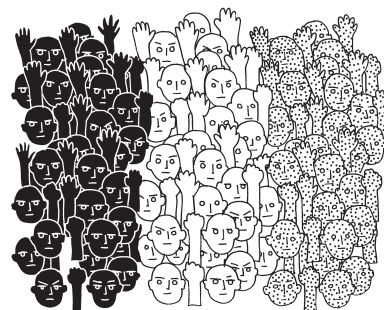
Историята се състои не само от престъпленията, безразсъдството и нещастията на човечеството.

Едуард Гибън

„Залез и крах на Римската империя“

(1776)

правена и продължава да се прави от Европа и нейните представители отвъд границите на континента. Така например за някои от най-уважаваните европейски историци е съвсем естествено да се твърди, че Черна Африка не е имала съществена роля в историята и в този смисъл не е успяла да допринесе за развитието на човечеството.

Постколониален ревизионизъм

През втората половина на ХХ век схващането за един-единствен целенасочен „голям исторически наратив“ престава да съществува, повличайки със себе си и европоцентристкия подход в писането на история. Постколониалният и постмодерен свят изисква създаването на множество исторически наративи, които да повестуват от гледна точка на различните социални идентичности. Наблюдава се засилен интерес към заниманията с „черна“ история, „женска“ история, „гей“ история, както и към исторически разкази, създадени от позициите на Азия, Африка или на коренното население на американския континент. Маргиналите и потиснатите в историята получават признание за ролята, която имат в историческото развитие като негови „агенти“, а не само като пасивни жертви на обстоятелствата.

Формирият се ревизионистичен метеж отнася голяма част от казионната история на света, съществувала до този момент и използвана при обучението на западния човек, без при това да предложи някаква задоволителна алтерна-

тива на нейно място. Пример за зейналата празнина е например отбелязването на 500-годишнината от първото плаване на Христофор Колумб до Америка (1492–1992). Преди подобна годишнина би предизвикала бурни тържества не само в САЩ, но и на много други места по света. Сега обаче събитието е отбелязано с известно притеснение и доста набързо. Хората очевидно вече не са сигурни какво да мислят за традиционната история и за нейните велики люде и епохални събития.

Перспективите на ХХІ век

Съдържанието на тази книга за историята отразява изоставянето на „големите наративи“ за човешкия напредък. Нейната цел е да представи на масовия читател общ преглед на световната история с помощта на отделни моменти или събития, които могат да отворят прозорци към подобрени важни части от миналото. В съзвучие със съвременните проблеми на човечеството, нашата книга обръща внимание на важното значение на такива фактори за човешкото развитие, като нарастването на населението, промените в климата и състоянието на околната среда. Съвременното сме се постарали да не пропуснем неща, които предизвикват засилен исторически интерес, като например Великата харта, Черната смърт и Американската гражданска война.

Нашата книга започва със зората на човешката цивилизация – с „праисторията“, и след това постепенно преминава през различните исторически епохи, за

да стигне до наши дни. В действителност обаче ясни разграничителни линии между отделните периоди не са съществували и когато е налице застъпване на хронологически периоди, това е обяснено по подобаващ начин.

Както показва тази книга, историята представлява процес, а не поредица от несвързани помежду си събития. Само можем да гадаем как събитията, на които сме свидетели в наше време, ще формират историята на утрешния ден. Никой от живеещите в началото на ХХІ век не може да претендира, че знае как ще протече историята на столетието. Ето защо нейното проучване си остава обект на фундаментални научни изследвания за всички, които като поета Александър Поуп смятат, че „верният път към изучаване на човечеството е самият човек“.

Ние не сме творци на историята, а нейни продукти.

Мартин Лутър Кинг

„Силата да обичаш“ (1963)

Според общоприетото мнение човешката раса възниква в Африка. В резултат на биологичната еволюция и естествения отбор родът *Хомо* се обособява на територията на Източна Африка, след като е съжителствал в продължение на милиони години с шимпанзетата – неговите най-близки по род същества. Под влияние на същите биологични процеси съвременният човек от вида *Хомо сапиенс* еволюира от групата на останалите хоминини (близки негови видове, като неандерталците например, които изчезват преди около 40 000 години).

Преди около 100 000 години пръснатите групи от скитащи ловци и събирачи на ядливи растения трудно биха могли да бъдат различни от другите видове големи човекоподобни маймуни. В един момент обаче (трудно е да определим точно кога) първобитните хора започват да се променят по различен начин – не само по законите на

биологичната еволюция, но и на културната. Те променят своя начин на живот, като създават оръдията на труда и езиците, вярванията и обичаите, различните видове изкуство. Когато след време започват да рисуват по стените на пещерите и да създават човешки фигурки от кост, глина или камък, те вече коренно се различават от всички останали живи същества на планетата. Тази трансформация в началото е много бавна, но с хилядолетията набира невероятна скорост. Така хората стават единствените животни със своя история.

Изследване на човешката история

Историците се сблъскват с големи трудности, когато проучват развитието на най-ранните човешки култури и общества. Първата писменост възниква доста късно в човешката история – едва преди около 5000 години. По традиция наричаме периода преди

началото на „писаната история“ *праистория*. Учените не разполагат с никакви документи за това време. През последните десетилетия обаче бяха разработени различни нови методи на изследване, базирани на човешкия геном или на радиоуглеродното датироване на органични материали. Тези методи, наред с традиционните, са част от изследователския арсенал на археолозите и им дават възможност да хвърлят поне малко светлина върху предписмената част от човешката история.

Описанието на това далечно минало на човешкия род е обект на постоянни промени, тъй като новите открития – често обект на противоречиви тълкувания – предлагат коренно различни перспективи. Откриването на една-единствена пещера, обитавана от първобитни хора, на едно погребение или на един човешки череп може да направи голяма част от установеното познание за праисторията ненадеждно. Така или иначе през XXI век вече

Следи от **топене на медна руда** в Сърбия и откриване на **колелото** в Близкия изток – вероятно за нуждите на грънчарството, а не на транспорта.

ок. 5000 г. пр.н.е.

В **Близкия изток** започва **бронзовата ера**, а в Индийския субконтинент се появява **цивилизацията от долината на р. Инд.**

ок. 3300 г. пр.н.е.

Клинописът – една от **първите писмени системи** в света, е изобретена в **Шумер**, Южна Месопотамия (дн. Ирак).

ок. 3000 г. пр.н.е.

В **Стоунхендж** са издигнати **каменните блокове**, заемащи центъра на една землена конструкция, съществувала 500 години преди това; по-късно камъните са пренаредени.

ок. 2500 г. пр.н.е.

ок. 4000 г. пр.н.е.

Възникване на **месопотамските цивилизации** в поречието на Тигър и Ефрат (дн. Ирак, Сирия и Кувейт); развитие на **поливното земеделие**.

ок. 3100 г. пр.н.е.

Нармер обединява Горен и Долен **Египет** и основава **първата фараонска династия**; поява на египетските **йероглифи**.

ок. 2700 г. пр.н.е.

В **Египет** са построени първите **каменни пирамиди** (монументални **гробници**); Голямата пирамида в Гиза е издигната два века по-късно.

ок. 1800 г. пр.н.е.

В **Египет** на базата на йероглифите се развива **фонетична писменост** (протосинайското писмо); от нея произлизат повечето съвременни азбуки.

можем с висока степен на сигурност да разкажем голяма част от историята на първобитните хора.

Номадстващи ловци и събирачи

Историците се обединяват около становището, че преди близо 12 000 години първобитните хора се препитават с лов и събирачество, използват примитивни сечива и живеят в малки мобилни групи. Този исторически период се нарича палеолит (старокаменна епоха). Човеците се оказват проспериращ вид, който по онова време вероятно достига численост от около 10 милиона души, населяващи почти всички части на планетата. Те умеят добре да се приспособяват към естествените резки промени в климата, които настъпват през няколко десетки хиляди години. През ледниковите периоди обаче са принудени да напуснат най-северните части на Северното полукуълбо, като Скандинавия и Британските острови.

Първобитните хора живеят в тясна връзка със заобикалящата ги среда, макар че тяхното въздействие върху природата дори в тези ранни времена невинаги е благоприятно. Съществува несъмнена връзка между разпространението на човешкия вид по света и изчезването на големите бозайници като вълнестите мамути и мастодонтите. Макар ловът да не може да се смята за единствената причина за това (резките промени в климата също са изиграли своята роля), от съвременна гледна точка изчезването на животински видове е смуцаващ прецедент.

Земеделската революция

Начинът на живот на ловците събирачи може спокойно да се определи като най-естествен за човешкия вид и изглежда е имал множество предимства. Изследванията на човешки останки от ранните общности на ловците събирачи показват, че нашите далечни предци обикновено са разполагали с разнообразна

храна, която са си набавяли без особени усилия, и са страдали от съвсем малък брой болести. Ако това е така, тогава е трудно да си обясним какво е накарало толкова много човешки същества по всички краища на планетата да се установят в постоянни селища и да се захванат със селско стопанство – с отглеждане на земеделски култури и одомашняване на животни, след като обработката на земята по онова време е била изключително тежка работа, а земеделските селища бързо са станали огнища на епидемии.

Независимо от това какви са били последствията за качеството на живота на първобитните хора, появата на постоянните селища и селското стопанство водят до висок ръст на населението. Някои историци наричат това време Неолитна революция, а периода на неолита (новокаменната епоха) – важен повратен момент в човешката история, откриващ пътя към появата на първите градове и на ранните „цивилизации“.

В КОНТЕКСТ

ФОКУС Миграция

ПРЕДИ

пр. ок. 200 000 год. *Хомо сапиенс* (съвременният човек) се появява в Африка.

пр. ок. 125 000 – 45 000 год. Групи от *Хомо сапиенс* се разселват извън Африка.

СЛЕД

пр. ок. 50 000 – 30 000 год. Т.нар. Денисови хоминини обитават южните области на Централна Русия.

пр. ок. 45 000 год. *Хомо сапиенс* пристига в Европа.

пр. ок. 40 000 год. Неандерталците изчезват. Техните последни известни местообиталища са на Иберийския полуостров.

пр. ок. 18 000 год. Най-древните фосили на *Хомо флоресиенсис* датират от това време.

пр. ок. 13 000 год. Човешки местообитания в района на Кловис, щата Ню Мексико, но това може и да не са първите хора на континента.

НЕ ПО-МАЛКО ВАЖНО ОТ ПЛАВАНЕТО НА КОЛУМБ ДО АМЕРИКА ИЛИ ОТ МИСИЯТА НА „АПОЛО-11“

ПЪРВИТЕ ХОРА ПРИСТИГАТ В АВСТРАЛИЯ
(пр. ок. 60 000–45 000 години)

Хомо сапиенс се появява в Африка.

Хомо сапиенс се разпространява в **Близкия изток**, но едва по-късно се разселва в **Европа и Западна Азия**.

След като достигат **Южна Азия**, групи от *Хомо сапиенс* се придвижват по крайбрежието до **Югоизточна Азия**.

В Западна Евразия *Хомо сапиенс* среща **други видове хоминини – неандерталци и Денисовия човек**.

Хомо сапиенс пристига в Австралия.

Всички видове хоминини с изключение на *Хомо сапиенс* **измират**.

Съвременният човек е единственият бозайник, който обитава наистина цялата планета. След появата си в Африка преди около 200 000 години *Хомо сапиенс* бързо се разселва по целия свят, което е доказателство за нашата любознателност в изследване на околната среда и на креативността, проявявана в приспособяването си към различни видове

хобитат. Според някои изследователи способността на *Хомо сапиенс* да изследва и усвоява крайбрежните райони се е оказала ключова за неговото бързо разселване по южното крайбрежие на Азия.

Дори коренно различната флора и фауна на Австралия не се оказва

Вижте също: Пещерните рисунки в Алтамира 22–27 • Голямото застудяване 28–29 • Селището Чаталхьоук 30–31

Останки от *Хомо флоресиензис* са измерени през 2003 г. на индонезийския остров Флорес. Според някои учени малкият размер на черепа се дължи на някакво заболяване, а не на това, че е принадлежал на непознат човешки вид.

пречка пред пристигналите тук преди около 60 000 години хора (макар тази толкова ранна дата да е спорна).

Малки групи от хора може да са пристигнали тук много по-рано, но преобладаващото количество находки говорят за колонизация на Австралия едва преди около 45 000 години – горе-долу по времето, когато *Хомо сапиенс* се появява и в Европа.

Други видове хоминини

Хомо сапиенс е първият човешки вид, появил се в Австралия. Човешките

обитатели на Евразия обаче са представители на различни видове, които се конкурират помежду си. Докато *Хомо сапиенс* достигне Европа, там вече от около 250 000 години живеят неандерталците, които имат общ пра-родител с него, наречен *Хомо хайделбергензис*, и добре са се приспособили към условията на живот на континента. По-на изток от тях, в района на Денисовата пещера в Алтайските планини (Русия), има запазени следи от друг мистериозен човешки вид – т.нар. Денисов човек, познат преди всичко по неговата ДНК. А на остров Флорес в Югоизточна Азия са открити фосили (вкамелости) от друг вероятен човешки вид с неголям мозък – *Хомо флоресиензис*, които датират отпреди 18 000 години. Някои учени са на мнение, че това не е различен човешки вид, а представители на *Хомо сапиенс*, засегнати от някаква болест.

Все пак от всички изброени видове оцелява само *Хомо сапиенс* и впоследствие колонизира Новия свят. Биогеографската област Берингия, намираща се между Русия и Аляска, осигурява сухоземен достъп на хората от Североизточна Азия към американския континент по време, когато нивото на Северния океан спада заради ледниковия

Хомо сапиенс: единственият оцелял вид хоминини

Днес науката не разполага с данни за насилие, упражнявано между различните човешки видове. Сравнително малкото следи от неандерталците и от Денисовия човек в ДНК на съвременните хора пък показват, че копулациите между различните видове хоминини не са били често явление.

Макар неандерталците да са били по-добри майстори на каменни сечива и отлични ловци, съвременните хора се адаптирали по-бързо, поради което по-добре се справили с бързите климатични промени, настъпващи с напредването на ледниковата епо-

ха. Хората изобретявали нови типове каменни сечива, както и нови техники за употреба на животинските кости и рога. Те поддържали снабдителни мрежи на дълги разстояния, които им давали възможност да разполагат с ресурсите на големи райони и така да имат по-добри шансове за оцеляване. Тази културна приспособимост може би е била онова предимство, което е направило *Хомо сапиенс* победител в надпреварата с неговите братовчеди за достъп до все по-оскъдни ресурси за живот.

Мълниеносното човешко нашествие в Америка свидетелства за несравнимата изобретателност и ненадминатата адаптивност на *Хомо сапиенс*.

Ювал Ноа Харари
„Sapiens“ (2011)

период. Точният момент на този преход остава обект на спорове. Преди време беше общоприето, че каменните сечива от „културата Кловис“, датиращи отпреди 13 000 години, принадлежат на първите хора, заселили се в Новия свят. Няма други находки, които да са от по-древни времена, но има някои обекти, главно в Южна Америка, за които все още се спори дали не са по-ранни.

Социалната мрежа

Преди да бъдат открити нови доказателства, въпросът за Денисовия човек и за *Хомо флоресиензис* остава спорен. Последните изследвания обаче потвърждават, че неандерталците са изчезнали преди около 40 000 години. За много учени ключова за оцеляването на *Хомо сапиенс* е била неговата изобретателност да намира начини за оцеляване по време на последния ледников период. Всъщност умението да създава множество социални мрежи е дало предимство на човека да се справя както в гладни времена, така и при колонизиране на непозната природна среда, с която той се сблъсквал при своето разселване по света, следвайки вероятно стадата диви животни.

ВСИЧКО БЕШЕ ТОЛКОВА

КРАСИВО,

ТОЛКОВА СВЕЖО

ПЕЩЕРНИТЕ РИСУНКИ В АЛТАМИРА

(пр. ок. 40 000 години)

В КОНТЕКСТ

ФОКУС

Палеолитна култура

ПРЕДИ

пр. ок. 45 000 год. Съвременните хора се появяват в Европа.

пр. ок. 40 000 год. Поява на първите произведения на изкуството в Европа, например скулптурата на Човека лъв от Холенщайн-Щадел, Германия.

СЛЕД

пр. ок. 26 000 год. Тройното погребение в Долни Вестонице, Чехия.

пр. ок. 23 500 год. Погребението на „принца“ в Арене Кандиде, Италия; богата украса от черупки на морски мекотели.

пр. ок. 18 000 год. Апогеят на последния ледников период.

Пещерният комплекс Алтамира, недалеч от Сантандер на северното испанско крайбрежие, съдържа поредица от пасажи и галерии с дължина близо 300 м, в които са запазени най-изящните образци на пещерно палеолитно изкуство, открити досега. Тези стенописи са толкова впечатляващи, че когато са открити през 1880 г., ги смятат за фалшификати и трябва да минат цели 20 години, докато хората се убедят, че това са оригинални творби на някогашните първобитни ловци и събирачи. Част от тези най-първи художествени изяви на човечеството може би са се случили преди повече от 35 000 години, макар че най-популярните вероятно са датирани отпреди около 22 000 години. Сред тях са фигурите от прочутата Зала с бизоните. Ниският таван на пещерната галерия е покрит с цветни, напълно реалистични изображения на животните, при което неравностите на скалата са използвани така, че са се получили почти триизмерни образи.

Подем на изкуството

Други подобни примери са познати от множеството пещери в Югозападна Франция и Северна Испания. Те представят не само детайлно изобразени

животни, но също така гравирани и нарисувани знаци, символи и отпечатъци на човешки длани. Археолозите не са единодушни относно значението и функциите на палеолитното изкуство. Според едно обяснение тогавашните хора просто са се наслаждавали на естетическите качества на тези творби – подобно на нас днес. Други смятат, че невероятно детайлните изображения на някои животни, представящи информация за пола на животното и сезона, в който то е било наблюдавано и пресъздадено, може би съдържат безценна за оцеляването на тогавашните хора информация, като кои животински видове през кой сезон на годината могат да бъдат открити и са най-подходящи за ловуване.

Ловни ритуали

Алтернативното тълкуване на пещерното изкуство е свързано със светогледа и религиозните вярвания на първобитните хора през палеолита. И днес много от племената с примитивна култура, препитаващи се предимно с лов и събирачество, притежават анимистични представи за света. Вярват, че заобикалящите ги природни обекти – животни, растения, скали и т.н., притежават души, с които хората влизат във взаимодействие във всекидневното си съществуване. Религиозните водачи на тези племена – шаманите,

Вижте също: Първите хора пристигат в Австралия 20–21 • Голямото застудяване 28–29 • Селището Чакалхьоок 30–31

смятат, че са в състояние да общуват с тези духове, чрез което да помагат на болни или ранени хора. Така, изпайки по време на това общуване в транс, те създават специфични произведения на изкуството. Това кара някои учени да предполагат, че първобитните общества са имали същите религиозни представи, довели до възникване на палеолитното изкуство.

Отпечатъци от човешки длани в пещерата Фуенте дел Салин (в испанския район Кантабрия), принадлежащи вероятно на млади хора, показва, че проникването в пещерите може да е било част от ритуала, с който се доказвало възможването.

За шаманите обикновено се вярва, че са способни да се превъплъщават в различни животни с цел да ги убедят да станат плячка на ловците. С това се обяснява появата на изображения, притежаващи елементи от човешко и животинско тяло, подобно на Човека лъв от Холенщайн-Щадел в Германия или на Магьосника от пещерата Льо Троя Фрер (Тримата братя) във Франция – човекоподобна фигура с еленови рога.

Пресъздаването на животински образи може да е било и част от магически ритуали, предназначени да повишат успеваемостта по време на лов. При общества, които се препитават предимно с ресурсите, добивани чрез лов, значението на подобни ритуали не бива да се пренебрегва.

Церемонии по инициация

Други учени отбелязват, че множеството отпечатъци от човешки ръце и крака около произведенията на пещерното изкуство като че ли принадлежат на доста млади хора. Слизането в дълбините на тъмните, влажни и потенциално опасни пещерни галерии под светлината само на кандилото, заре-

Неравната повърхност на скалата в Залата с бизоните на пещерата Алтамира не намалява художествената стойност на изобразените животни, а напротив – придава им почти триизмерен вид.

дено с животинска лой, може да е било форма на инициация – тест за младите хора, дали притежават достатъчно смелост и физическа издръжливост и устойчивост.

Погребения и задгробен живот

Повече сведения за участието на хората в религиозни ритуали и практики по онова време се съдържат в откритите погребения. В района на Долни Вестонице в Чехия е открито погребение на трима души заедно – двама мъже и една жена – в сексуално двусмислена поза: единият от мъжете лежи отстрани на жената с ръка върху нейната утроба. Вторият мъжки труп е положен от другата страна на жената, но с лице към земята. Главите на тримата покойници и женската утроба са напръскани с червена боя (охра). Интересното е, че тримата погребани притежават една и съща деформация на скелета и може да са били роднини.

Хората винаги и навсякъде по света са притежавали инстинкта да изобразяват себе си и своя свят чрез образи и символи.

Джил Кук

„Изкуството на ледниковата епоха“ (2013)

Защо трите тела са били положени по този начин вероятно ще си остане загадка, но едно е ясно – това погребение не е изпълнявало само функцията да приюти човешки останки след смъртта.

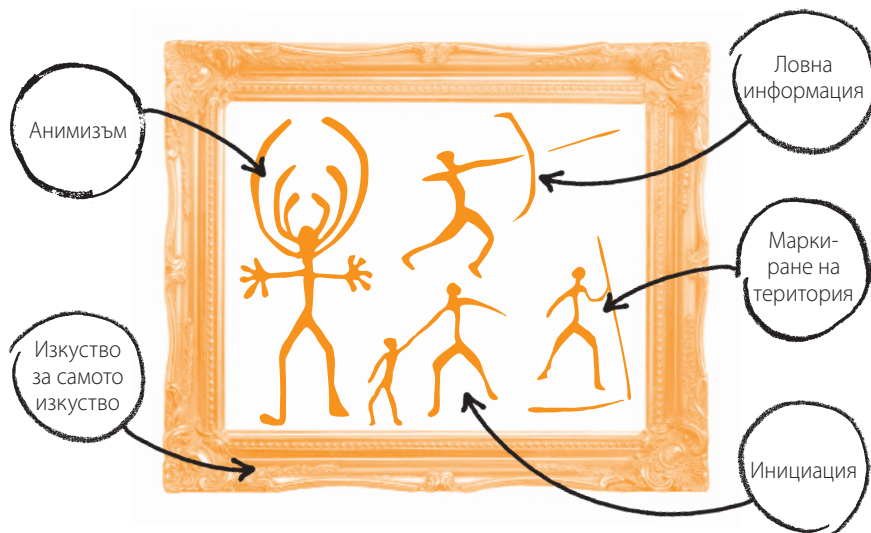
При други погребения са открити множество погребални дарове, например сложното украшение от черупки на морски мекотели, намерено в Арене Кандиде в Италия, и копия, издялани от бивни на мамут в гроба на двете деца в Сунгир, Русия. Учените отбелязват, че богатите погребения от онази епоха – като на двете момчета от Сунгир, които през краткия си живот не са имали време да си изградят репутация, предполагат пищно погребение – говорят, че в някои групи първобитни хора вече са били налице наченки на социално разслоение. Този процес е получил по-широко разпространение доста по-късно, но е ясно, че на хората вече не им е било безразлично какво се случва след смъртта и как покойниците ще преминат в отвъдното.

Маркиране на територия

Други изследователи посочват, че основната част от „класическото“ пещерно изкуство е съсредоточено в Югозападна Франция и Северна Испания. Този регион вероятно е бил сравнително благоприятно място за живеене. Дори по време на апогея на последния ледников период южното разположение, по-топлият климат и оттам – по-богатият на хранителни запаси хабитат, са привличали големи стада диви животни. В резултат на това и броят на живеещите по тези места първобитни хора трябва да е бил сравнително голям, а отделните общности са живеели в непосредствена близост една с друга. Това сигурно е предизвиквало напрежение с оглед териториалните претенции на човешките групи (заради хранителните ресурси на съответните територии).

Точно както съвременните социални групи (било футболни запалковци или суверенни държави) използват символи като знамена, облекло и обозначителни знаци на територията и груповата си идентичност, така и евро-

Историците все още не са наясно какво е значението на по-голямата част от произведенията на пещерното изкуство. В най-добрия случай те свързват рисунките с една от следните възможности: изкуство за самото изкуство, анимизъм, инициация, маркиране на територия и отбелязване на важна ловна информация.

Хората схващали себе си като част от един одухотворен заобикалящ ги свят, в който животните, растенията и дори камъните имали души на живи същества.

Брайън Фейгън
„Кроманьонците“ (2010)

пейските палеолитни групи може да са украсявали пещерите си, за да обозначат претенциите си върху тях в едно време, когато надпреварата за хранителни ресурси е била голяма.

Сътрудничество в името на оцеляването

Подобни комплексни обществени дейности биха могли да обяснят защо *Хомо сапиенс* е успял да оцелее в неблагоприятните условия за живот по време на ледниковата епоха в Европа. Ловците събирачи вероятно са живели на малки групи, което предполага ниска гъстотата на населението в региона. В повечето от откритите места със следи от човешка дейност от онова време не съществуват комплекси от постройки, което означава, че хората често са се местили от място на място според сезона или местните климатични особености, следвайки големите стада от диви животни, като елените например при тяхната сезонна миграция.

Способността на *Хомо сапиенс* да създава нови контакти е позволила на групите от ловци да се обединяват при необходимост. Когато хранителните ресурси били достатъчно, те може да са организирали съвместни ловни експедиции – за обграждане на стада от елени например на места, където животните са най-уязвими (в тесни долини или при речни бродове). Във

време на оскъдица пък тези групи вероятно са се разделяли и всеки е тръгвал по пътя си да търси храна в по-отдалечени райони, за да си осигури прехраната.

Първите технологии

Ловците събирачи полагат огромни усилия да развият ловните си технологии, защото те са въпрос на живот и смърт. Добавят каменни остриета на копията си, които изпращат към животните със специални метателни устройства за постигане на по-голяма далекобойност и сила на поразяване на целта. Тези изобретения се оказват жизненоважни за успешния лов,

поради което не е изненада, че някои метателни устройства са изкусно гравирани и декорирани, често пъти с изображения на ловуваните с тяхна помощ животни. По подобен начин са украсени и назъбените харпуни и рога за риболов.

Зародиши на човешко общество

Фино изработените шила и игли от кост предполагат, че хората от ледниковата епоха са шиели топли дрехи от животинска кожа, при това с много по-голямо умение от своите предшественици. Те изработвали и множество други предмети, като украшения от животински зъби и черупки на морски

Ловните средства като това устройство за мятане на копие, често са били изработвани във формата на животните, които са били предназначени да убиват. Това може да е било и своеобразен магически ритуал за осигуряване на по-успешен лов.

животни и фигурки от камък и глина. Част от тази продукция може да е била за продажба, за подаръци или за размяна с други човешки групи в рамките на широки социални мрежи.

Непредвидимите климатични промени в Европа по време на последния ледников период правят споделянето на хранителни ресурси между човешките общности във време на изобилие от важно значение за оцеляването в трудни времена. Например ако дадена група не успява да си набави средства за препитание, близките групи от района биха били по-склонни да ѝ помогнат, ако тя преди това (в по-добри времена) е направила същия жест към тях. Подобни отношения на размяна може да са свързвали и разположени по-далеч една от друга човешки общности, изградили сложни мрежи от индивидуални и групови контакти – от фундаментално значение за оцеляването в неблагоприятните условия за живот през ледниковата епоха.

Праисторическите Венери

Палеолитни фигурки на жени, направени от камък, слонова кост или глина, са открити на много места в Европа. Те имат множество поразителни прилики помежду си. Подробности като черти на лицето и характеристики на стъпалата са пренебрегвани, докато женските полови белези (гърди, корем, бедра и вулва) са преувеличени. Това фокусиране върху определен тип белези говори за важното значение, което са имали в тогавашното общество женската сексуалност и плодовитост, а загладените телесни форми (подкожната мазнина в ледниковия период е била въпрос на лукс) предполага, че фигурките може да са имали и символно значение като

средства за магическо подпомагане на раждаемостта и въобще на плодовитостта.

Някои изследователи смятат, че палеолитните женски фигурки са изображения на Богинята майка, но надеждни доказателства за това не съществуват. Други насочват своето внимание на факта, че фигурките са доказателство за широко разпространени общи културни идеи и символи. Това е евентуално доказателство за сложната мрежа от социални взаимодействия и обмен на ресурси, информация и потенциални брачни партньори в Европа през ледниковата епоха.

ОСНОВИТЕ НА ДНЕСНА ЕВРОПА СЕ НАЛИВАТ В КРАЯ НА ЛЕДНИКОВАТА ЕПОХА

ГОЛЯМОТО ЗАСТУДЯВАНЕ
(ок. 21 000 г. пр.н.е.)

В КОНТЕКСТ

ФОКУС

Климатични промени

ПРЕДИ

пр. ок. 2,58 млн. год. Начало на плейстоцена и на ледниковата епоха.

пр. ок. 200 000 год. Поява на *Хомо сапиенс* като вид хоминини.

СЛЕД

ок. 9700 г. пр.н.е. Край на плейстоцена – начало на периода на сравнително мек и стабилен климат (продължава и днес).

ок. 9000–8000 г. пр.н.е. Земеделието се утвърждава в Близкия изток.

ок. 5000 г. пр.н.е. Нивото на Световния океан достига почти съвременни нива; ниските земи са потопени.

ок. 2000 г. пр.н.е. Смята се, че последните магути са измрели на о. Врангел, Русия

Климатичната промяна настъпва в резултат на положението и ориентацията на Земята спрямо Слънцето.

Голямото застудяване увеличава размера на полярните шапки и понижава нивото на Световния океан.

Хабитатите се променят заедно с растителното и животинското разнообразие в условията на борба за оцеляване.

Животните и хората заселват новооткритите се крайморски зони, но остават изолирани по острови, когато нивото на Световния океан отново се покачва.

Тези промени създават за човешките групи **нови възможности**, но и нови ограничения.

Учените едва напоследък започват по-пълно да осъзнават в дълбочина двупосочните процеси на взаимодействие между човека и околната среда и как тези контакти са повлияли на развитието на човешките общества. Хората се оформят като отделен вид по време на последната ледникова епоха, когато се редуват периоди на застудяване (заледяване) и по-топло време – климатът е

подобен на днешния (междуледникови периоди). Към края на ледниковата епоха контрастът между различните периоди става по-ясно изразен, а смените на топло и студено време стават по-често. Апогеят на студовите настъпва към 21 000 г. пр.н.е., по време на т.нар. Голямо застудяване – време на интензивни студове и на последния ледников максимум, както се изразяват учените. Хората и живот-

Вижте също: Първите хора пристигат в Австралия 20–21 • Пещерните рисунки в Алтамира 22–27 • Селището Чаталхьоюк 30–31 • Законите на Хамурапи 36–37

През 1900 г. в Сибир (Русия) е разкопан цял мамут – първият такъв изцяло запазен екземпляр. Негов макет днес е изложен в Петербургския национален природонаучен музей.

ните, които живеят по север, мигрират на юг, докато северната полярна шапка достига Южна Англия. Замръзват колосални маси морска вода, нивото на Световния океан спада и се откриват крайбрежни земи като Берингия – континенталния шелф, свързващ Северна Америка и Азия; пътя, по който първобитните хора достигат за пръв път американския континент.

Повишение на температурите

Около 7000 г. пр.н.е. температурите постепенно се покачват и се установява днешният сравнително топъл и стабилен климат. Полярните шапки започват да се топят и високите океански нива отново разделят Евразия от Америка. Югоизточна Азия се превръща в архипелаг, а някои полуострови като Англия и Япония стават острови. Така множество човешки групи остават изолирани от големите континенти. Последниците за екосистемите от тези промени са особено тежки за едрите животни, т.нар. мегафауна, като мамутите например. Откритите тревисти степи от ледниковата епоха, които тези животни обитават, бързо са покрити от гори и тази комбинация от промени в околната среда и

ловуването на хората довеждат до изчезването на множество животински видове. Горите и влажните зони на новия следледников свят предлагат нови възможности за хората. Те започват да ловуват едри горски животни, например елени и глигани, както и по-малки бозайници (като зайци), а освен това събират различни видове храна от водните басейни и крайбрежните райони. Мигриращи риби като сьомгата, морски бозайници като тюлена и различни видове прелетни птици, диви плодове, корени и грудки, ядки и семена се превръщат във важни нови източници на храна за човека.

Промени в начина на живот

В районите, богати на природни източници на храна, хората започват да се установяват да живеят на постоянно място, като изпращат малки групи на разузнавателни походи за откриване и доставяне на специфични хранителни ресурси. Така натуфийците в Източното Средиземноморие се натъкват на богатите на диво жито райони в Близкия изток. Някои човешки групи започват да манипулират околната среда, като секат и изгарят дърветата и другата растителност, за да осигурят по-добри условия за растеж на ядливите растения, както и условия за размножаване

Малцина са оцелели в свят с такъв екстремен климат и с така променяща се околна среда.

Брайън Фейгън
специалист по праистория

на подходящите за лов животни. Започват също така да селектират и да полагат специални грижи за по-добрите сортове полезни растения, като засяват семена от тях и в същото време контролират определени животински видове. Тези грижи водят до това, че въпросните ядливи растения и *обгрижвани* животни осигуряват все по-голяма част от храната на хората. Така възниква селското стопанство, което е най-радикалната промяна в начина на живот на хората, предизвикала впоследствие още по-чувствително влияние на човека върху околната му среда.

Утайките на океанското дъно и климатичното минало на планетата

Палеоантрополозите изучават химичния състав на утайките, натрупали се с времето на океанското дъно, за да разберат как се е променял климатът на Земята. Миниатюрните морски животни от вида фораминифера абсорбират от морската вода изотопите на кислорода, обозначавани като ^{16}O и ^{18}O . Понеже ^{16}O е по-лекият от двата, той по-лесно се отделя във въздуха, но в по-топлите периоди пада обратно на земята под формата на дъжд и попада обратно в Световния океан. При по-студено време обаче ^{16}O не се

върща обратно в океана, защото замръзва под формата на лед, поради което съдържанието на ^{18}O във водата е по-голямо от това на ^{16}O . След смъртта на фораминиферите черупките им падат на океанското дъно и с времето се натрупват под формата на утайки. Палеоклиматолозите вземат проби от тези утайки и измерват съдържанието на двата изотопа на кислорода в различните пластове. Така се определя как се е променял климатът в далечното минало на планетата.